

УДК 347.19

ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

К. В. КАЦЮБА,

*асистент кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Досліджено цивільну дієздатність підприємницьких товариств, які повинні створюватися заради досягнення певної мети та наділятися спеціальною правоздатністю. Проаналізовано наукову літературу та запропоновано власне бачення зазначеної проблематики.

Ключові слова: підприємницькі товариства, дієздатність підприємницьких товариств.

Дієздатність юридичної особи – це її можливість власними діями набувати та реалізувати цивільні права та обов'язки. Діяльність юридичної особи – це, звісно, діяльність людей, що створюють організацію, тому що тільки люди здатні до вольової поведінки. Однак їх роль у здійсненні дієздатності юридичної особи різна. Деякі з них своїми діями набувають і створюють для юридичної особи права та обов'язки, інші сприяють здійсненню вже набутих прав і виконанню обов'язків [1, с. 37].

Дослідженню окремих питань правового статусу підприємницьких товариств було приділено увагу в працях В. І. Борисової, І. М. Кучеренко, І. В. Спасибо-Фатєєвої, І. П. Жигалкіна, В. Ф. Піддубної, В. В. Кочина та багатьох інших учених, що підкреслює актуальність теми дослідження.

Метою статті є виявлення суперечностей у чинному законодавстві України та шляхів їх подолання. Актуальність обраної теми полягає в доцільності закріплення меж здійснення підприємницької діяльності підприємницькими товариствами.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК) і низка спеціальних нормативних

актів, що регулюють діяльність непідприємницьких товариств, закріплює право таких юридичних осіб здійснювати підприємницьку діяльність. У сучасних умовах ця обставина має значення, оскільки надає можливість створювати матеріальну базу для здійснення основної статутної діяльності непідприємницьких товариств, для більш інтенсивної й плідної реалізації своїх статутних цілей. Питання полягає у визначенні меж необхідної й правомірної участі непідприємницьких товариств у підприємстві.

Відповідно до ст. 86 ЦК передбачено право непідприємницьких товариств, поряд зі своєю основною діяльністю, здійснювати підприємницьку діяльність, яка є діяльністю, спрямованою на систематичне отримання прибутку, якщо інше не встановлено законом. В юридичній літературі хоча і вказується на оцінний характер подібного критерію, однак розбіжностей у його тлумаченні він все-таки не викликає. Дана умова правомірності здійснення підприємницької діяльності означає, що підприємницька діяльність непідприємницького товариства повинна слугувати формуванню майна цієї юридичної особи й використовуватися тільки для реалізації її статутних цілей. Тобто, виходячи лише з даної ознаки, можна говорити, що будь-яка підприємницька діяльність, яка приносить прибуток, що спрямовується на покриття витрат основної діяльності, служить досягненню цілей, заради яких непідприємницьке товариство створюється.

Однак законодавство, що регулює правовий статус непідприємницьких товариств, встановлює межі правомірності здійснення підприємницької діяльності за допомогою поєднання двох критеріїв: підприємницька діяльність повинна служити досягненню цілей їх створення й відповідати цим цілям. Нагадаємо, що друга обмежувальна умова є загальною і пред'являється законодавцем до будь-якої діяльності непідприємницького товариства. У зв'язку з чим і питання при оцінці відповідності або невідповідності підприємницької діяльності непідприємницького товариства цілям його створення виникають такі ж самі.

Поняття «відповідність цілям діяльності непідприємницького

товариства» законодавцем не розкривається. Критерії оцінки відповідності підприємницької діяльності статутним цілям також не визначено. Не завжди можна визначити відповідає або не відповідає дана підприємницька діяльність статутним цілям непідприємницького товариства. Вимога законодавця про те, якою саме є підприємницька діяльність непідприємницької організації, дуже розпливчата.

У кожному окремому випадку підходи до поняття підприємницької діяльності непідприємницького товариства є оціночними. Невизначеність критерію відповідності призводить до того, що в практиці підприємництва відповідним цілям діяльності непідприємницького товариства визнається будь-яка діяльність, що не суперечить законодавству.

Однак нормативна відмова від якого-небудь обмеження підприємництва непідприємницьких товариств, на наш погляд, не може бути сприйнята. Здійснення такими юридичними особами будь-якої підприємницької діяльності нівелює розходження між підприємницькими та непідприємницькими юридичними особами й ставить під сумнів необхідність подібної класифікації юридичних осіб. Установлене обмеження свободи розпорядження прибутком непідприємницького товариства може бути успішно подолане всілякими способами в рамках закону.

Перший варіант рішення пропонується у вигляді встановлення закритого переліку видів підприємницької діяльності, здійснюваної непідприємницьким товариством. Перелік може бути закріплений у нормативно-правових актах для всіх непідприємницьких товариств або для непідприємницьких товариств окремих видів. Такий перелік може закріплюватися й в установчих документах і носити вичерпний характер. У ситуації, що склалася, єдиним виходом може бути визначення у статуті непідприємницького товариства, в яких сферах або якою підприємницькою діяльністю вправі займатися дана юридична особа [2, с. 178]. Причому засновники можуть передбачити не один вид підприємницької діяльності, оскільки відносно кількості видів діяльності обмежень немає. Нам уявляється, що запропонований спосіб не вирішує проблеми виявлення

«відповідності» цілям створення непідприємницького товариства підприємницької діяльності, а лише визначає суб'єкта, який буде приймати відповідне рішення.

Інші автори пропонують під відповідністю підприємницької діяльності непідприємницького товариства статутним цілям розуміти відсутність суперечності між характером підприємницької діяльності й сутністю переслідуваних юридичною особою цілей. Наприклад, не може вважатися правомірною торгівля спиртними й тютюновими виробами, здійснювана фондом зі сприяння та розвитку фізкультури і спорту.

На наш погляд, викладені вище варіанти можуть лише відкоригувати існуючу проблему, але не вирішують її в принципі. Проблема полягає в тому, що, надавши непідприємницьким товариствам право здійснювати підприємницьку діяльність, законодавець не визначився з межами цієї участі.

З одного боку, норми законодавства пред'являють до здійснення непідприємницькими товариствами підприємницької діяльності лише вимоги про її відповідність установчим документам і закону. Поняття підприємницької діяльності є єдиним, загальним, що позначає ту або іншу діяльність підприємницькою, незалежно від осіб, які цю діяльність здійснюють. З іншого боку, у спеціальних нормативних актах, що регулюють діяльність непідприємницьких товариств, ці положення не одержали однакового застосування.

У змісті правомірної підприємницької діяльності непідприємницьких товариств можна виділити три компоненти.

По-перше, що приносять прибуток виробництво товарів і послуг, які відповідають цілям створення непідприємницького товариства. Виходячи з легального визначення підприємницької діяльності як самостійної, здійснюваної на свій ризик діяльності, спрямованої на систематичне одержання прибутку, до такої можна віднести тільки виробництво товарів і надання послуг які приносять прибуток. Підтверджує це й той факт, що загальна вимога ЦК про відповідність підприємницької діяльності непідприємницького товариства

цілям створення пред'являється законом тільки до даної складової.

По-друге, придбання та реалізація цінних паперів, майнових і особистих немайнових прав. Така діяльність не може бути однозначно віднесена до діяльності підприємницької. Придбання й реалізація цінних паперів можуть носити характер разових правочинів. Те ж можна сказати й відносно майнових і особистих немайнових прав. Відповідно такі правочини можуть становити як звичайну господарську діяльність непідприємницького товариства, так і відноситися до підприємницької, при її спрямованості на систематичне одержання прибутку.

По-третє, участь непідприємницького товариства в господарських товариствах і в товариствах на вірі як вкладник. Останній із зазначених у складі підприємницької діяльності непідприємницького товариства складових є найбільш спірним. Деякі вчені вважають, що в цьому випадку участь юридичної особи в підприємництві характеризується аж ніяк не тим, чи виконує сама юридична особа роботи й послуги за плату, а наявністю в його власності іншої юридичної особи, що приносить прибуток даної організації як своєму власникові (співвласникові) [3, с. 47]. Але, на наш погляд, така участь не може бути визнана підприємництвом, насамперед, у силу відсутності в ньому ознак самої діяльності.

Як зазначалося вище, чинне законодавство дозволяє непідприємницьким товариствам здійснювати підприємницьку діяльність. Наприклад, Закон України «Про політичні партії» від 05.04.2001 р. серед видів підприємницької діяльності, які вправі здійснювати політична партія, її регіональні відділення та інші структурні підрозділи, поряд з інформаційною, рекламною, видавничою й поліграфічною діяльністю, виготовленням і продажем сувенірної та поліграфічної продукції із символікою й (або) найменуванням політичної партії, припускає й продаж, здачу в оренду наявного у власності політичної партії рухомого й нерухомого майна з огляду на те, що ці об'єкти цивільних прав можуть належати до числа коштів та іншого майна політичної партії (ст. 14 Закону) [4].

Засновувати непідприємницьке товариство уявляється досить перспективним для ведення бізнесу, тому що умови оподаткування непідприємницьких товариств, що навіть здійснюють господарську діяльність, набагато сприятливіші, чим порядок сплати податків, установлений для всіх видів підприємницьких юридичних осіб. Тому необхідно пильно стежити за використанням коштів, які будуть надходити від підприємницької діяльності непідприємницького товариства. На наш погляд, цей прибуток повинен спрямовуватися виключно на реалізацію мети, заради якої було створене дане непідприємницьке товариство.

Розподіл юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі властиво тільки цивільному обороту й зроблено для відмежування непідприємницьких товариств від господарюючих суб'єктів. Правова природа непідприємницьких товариств не припускає активної участі в господарському (підприємницькому) обороті і в іншій діяльності, якщо це не відповідає меті їхнього створення. У зв'язку із чим надання непідприємницьким товариствам права здійснювати підприємницьку діяльність уявляється спірним. З одного боку, сучасні реалії такі, що непідприємницьке товариство змушено займатися матеріальним забезпеченням своєї діяльності самостійно. З іншого – встановлені в законодавстві вимоги до здійснення підприємницької діяльності в силу своєї неконкретності не одержали однакового застосування на практиці й, відповідно, їхнє дотримання при здійсненні підприємницької діяльності непідприємницькими товариствами досить складно встановити.

Разом із тим, оскільки непідприємницькі товариства беруть активну участь у цивільному обороті, необхідно забезпечити як інтереси їхніх кредиторів, так і інтереси самого товариства. Вирішення проблеми нам бачиться у встановленні заборони на пряму участь непідприємницьких товариств у підприємницькій діяльності, або дозволенні участі у дуже невеликих межах, тому що будь-яка підприємницька діяльність товариства повинна бути другорядна, вторинна й, може бути, навіть непостійна.

У зв'язку з цим на законодавчому рівні необхідно передбачити засіб

впливу на непідприємницькі товариства у разі їх зловживання правом займатися підприємницькою діяльністю, мається на увазі випадок, коли така діяльність стає головною, у вигляді, наприклад втрати статусу юридичної особи, тобто скасування державної реєстрації непідприємницького товариства.

Установлення заборони на здійснення непідприємницькими товариствами підприємницької діяльності дозволить, з одного боку, виключити непідприємницькі товариства із числа підприємців, що зберігає чистоту правового регулювання діяльності непідприємницьких юридичних осіб. З іншого – такі організації матимуть можливість матеріального забезпечення своєї діяльності за допомогою розміщення вільних фінансових засобів або майна.

Непідприємницьким товариствам не можна забороняти одержувати плату за ту або іншу статутну діяльність. Наприклад, вхідну плату в музей або на театральну виставу. Разом із тим розмір можливої оплати робіт або послуг непідприємницького товариства, що становлять його основну діяльність, повинен будуватися на принципі розумності.

Таким чином, непідприємницькі товариства можуть бути пасивними учасниками підприємницького обороту, тобто вправі розміщати наявні в них фінансові засоби в кредитних установах, у цінних паперах, здавати в оренду зайве або майно, що ними безпосередньо не використовується. Така діяльність не є по суті підприємництвом і дозволяє зберегти непідприємницький характер діяльності розглянутих юридичних осіб.

У випадку, якщо непідприємницьке товариство має потребу в додатковому матеріальному забезпеченні своєї діяльності, більших фінансових надходженнях, воно може створити нову підприємницьку юридичну особу, що буде здійснювати підприємницьку діяльність і платити податки як підприємницька юридична особа. Закріплення такого правила в законодавстві зробить існуючу ситуацію, на наш погляд, більше прозорою й чіткою. Не буде необхідності виявляти підприємницьку діяльність, або її межі, непідприємницького товариства.

Підприємницька діяльність підприємницьких товариств, створених непідприємницькими, або з їхньою участю, може здійснюватися винятково з метою одержання прибутку й бути ніяк не пов'язаною зі статутною діяльністю непідприємницького товариства. Створення таких підприємницьких товариств представляється необхідним не тільки з погляду виключення існуючих протиріч у цивільно-правовому регулюванні діяльності непідприємницьких товариств, але й з погляду ефективності здійснюваної підприємницької діяльності. Підприємницькі юридичні особи можуть мати більший обсяг правоздатності й не обмежені у видах підприємницької діяльності, окрім випадків встановлених законодавством, маються на увазі види діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Крім того, беручи до уваги важливість одержання доходів від діяльності підприємницького, необхідно передбачити в законодавстві можливість непідприємницького товариства впливати на рішення, прийняті органами управління підприємницької юридичної особи, умови ведення їм підприємницької діяльності через участь у його статутному капіталі й (або) відповідно до умов договору. Зокрема, до таких відносин, на наш погляд, цілком застосовна конструкція холдингу, тобто залежних юридичних осіб.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти таких висновків. Перш за все, необхідно більш жорстко регламентувати заборону одержання прибутку для наступного його розподілу між учасниками непідприємницького товариства (зайняття підприємницькою діяльністю). Таким чином, правосуб'єктність непідприємницьких товариств повинна обмежуватися певною метою, заради якої вони створюються.

Аналіз спеціального законодавства, що регулює діяльність окремих видів непідприємницьких товариств у порівнянні з нормами ЦК, дозволяє дійти висновку, що, надавши право непідприємницьким організаціям займатися підприємницькою діяльністю, ЦК так і не вирішив основного питання, яким чином це відбувається. Вбачається, що це повинні бути підприємницькі товариства однієї особи, якщо вони хочуть займатися тим видом

підприємницької діяльності, який не відповідає меті його створення.

Цивільна правосуб'єктність непідприємницької організації – це юридично закріплена можливість бути учасником цивільних правовідносин, що частково обмежена статутною метою при здійсненні прав та обов'язків учасників цивільного обороту в зайнятті підприємницькою діяльністю. Правосуб'єктність же непідприємницького товариства визначена метою заради досягнення якої воно було створено, сама воно позбавлено права здійснювати діяльність всупереч цієї мети. У даному випадку йдеться про спеціальну (цільову) правоздатність [5, с. 160].

Необхідно чітко відмежовувати основну (статутну) мету діяльності непідприємницького товариства та інші види діяльності. Тобто досягнення будь-яких цілей окрім одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.

Діяльність, яка забезпечує досягнення основної статутної мети непідприємницької організації, може бути як основною, так і пов'язаною, тобто допоміжною.

Головне – необхідно на законодавчому рівні чітко викласти припустимі межі підприємницької діяльності непідприємницьких товариств, також визначити форму цієї підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність підприємницьких товариств, створених непідприємницькими або з їхньою участю, може здійснюватися винятково з метою одержання прибутку й бути ніяк не пов'язаною зі статутною діяльністю непідприємницького товариства. Створення таких підприємницьких товариств уявляється необхідним не тільки з погляду виключення існуючих протиріч у цивільно-правовому регулюванні діяльності непідприємницьких товариств, але й з погляду ефективності здійснюваної підприємницької діяльності. Підприємницькі товариства можуть мати більший обсяг правоздатності й не обмежені у видах підприємницької діяльності.

Крім того, беручи до уваги важливість одержання доходів від діяльності підприємницької організації, необхідно передбачити в законодавстві

можливість непідприємницького товариства впливати на рішення, прийняті органами керування підприємницької юридичної особи, умови ведення їм підприємницької діяльності через участь у його статутному капіталі й (або) відповідно до умов договору. Зокрема, до таких відносин, на наш погляд, цілком застосовна конструкція афілійованих (залежних) юридичних осіб [6, с. 103].

Таким чином, цивільна правосуб'єктність непідприємницького товариства – це юридично забезпечена можливість стати учасником цивільних правовідносин, частково обмежена статутною метою при здійсненні прав та обов'язків учасників цивільного обороту у здійсненні в тому числі й підприємницької діяльності заради досягнення основної статутної мети.

Список літератури:

1. Голованов Н. М. Юридические лица / Н. М. Голованов – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
2. Комментарий к Федеральному закону О некоммерческих организациях / под ред. М. Ю. Тихомирова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юринформцентр, 2000. – 370 с.
3. Яковсон Л. И. Некоммерческий сектор экономики: проблемы правового регулирования / Л. И. Яковсон // Государство и право. – 1992. – № 3. – С. 40–48.
4. Про політичні партії в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
5. Цивільне право : підруч. : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
6. Борисова В. Про залежність юридичних осіб / В. Борисова // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 3 (22). – С. 103–109.

Кацюба К. В. Гражданская дееспособность непредпринимательских товариществ.

Рассмотрена гражданская дееспособность непредпринимательских товариществ, которые должны создаваться ради достижения определенной цели и наделяться специальной правоспособностью. Проанализирована научная литература и предложено собственное видение проблематики.

Ключевые слова: непредпринимательские товарищества, дееспособность непредпринимательских товариществ.

Katsyuba K. V. Legal capacity of nonprofit organizations.

This article analyzes the civil capacity of non-profit organizations that need to be created to achieve a certain goal and gives special legal force. In this article was reviewed scientific literature and offered own vision of these problems.

Key words: nonprofit partnerships, legal nonprofit organizations, legal capacity of nonprofit organizations.